

Η ΕΛΛΑΔΑ, Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Ομιλία σε εκδήλωση του Ομίλου Προβληματισμού για τον Εκσυγχρονισμό της Κοινωνίας (ΟΠΕΚ)

Σταύρος Β. Θωμαδάκης

Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

πρώην πρόεδρος Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς

15 Δεκεμβρίου 2011.

Όταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής επέμενε μετά τη δικτατορία ότι 'ανήκομεν εις την Δύσιν' πίεζε για την ένταξη στην ΕΟΚ με στόχο την σταθεροποίηση της νεότευκτης τότε Μεταπολιτευτικής Δημοκρατίας. Είναι κοινός τόπος ότι θεωρούσε της Ευρώπη ως άγκυρα σταθερότητας για την Ελλάδα.

Όταν ο Κωνσταντίνος Σημίτης, είκοσι χρόνια αργότερα, προσανατόλιζε όλη την στρατηγική της χώρας στην ΟΝΕ και την υιοθέτηση του ευρώ το έκανε με κύριο στόχο και πάλι την σταθερότητα, την οικονομική και νομισματική σταθερότητα αυτή τη φορά. Ήταν ένα είδος ολοκλήρωσης της μεταπολιτευτικής πορείας προς το δίπολο 'πολιτική – οικονομική σταθερότητα' που έδενε πλέον την Ελλάδα θεσμικά με τις τύχες της Ευρώπης, με όχημα έναν από τους ισχυρότερους θεσμούς που έχει επινοήσει ο άνθρωπος, το νόμισμα. Από την εποχή της ένταξης στην ΕΟΚ είχαν μεσολαβήσει μεγάλες περίοδοι πληθωρισμού, αστάθειας και νομισματικών κρίσεων.

Η Ελλάδα είναι μικρή χώρα σε ακατάστατο, δύστροπο και ευπαθή γεωγραφικό περίγυρο. Ως κρατική οντότητα αναζητούσε πάντοτε ασφάλεια και σταθερότητα. Οπλιζόταν και επιζητούσε συμμαχίες. Ανθούσε όταν ο ευρύτερος διεθνής περίγυρος αναπτυσσόταν. Τελματωνόταν όταν ο διεθνής περίγυρος βρισκόταν σε στασιμότητα. Και όταν ξέσπαγαν διαμάχες στον περίγυρο σπαρασσόταν τελικά και η Ελλάδα. Ακόμη και σε εποχές που, με την ορολογία των οικονομολόγων, η Ελλάδα ήταν σχετικά κλειστή οικονομία, ποτέ δεν ήταν απομονωμένη, πάντα επικοινωνούσε και αλληλεπιδρούσε με τους άλλους. Η Ελληνική ιστορία είναι ακατανόητη αν γίνει αυτο-αναφορική. Κατανοείται μόνον σε συνάρτηση με τον περίγυρό της, επειδή η Ελλάδα είναι μικρή αλλά και επειδή είναι πάντα ανοικτή σε γεγονότα, ρεύματα, και ανατροπές των άλλων. Τα κεφάλαια των Ελλήνων ήσαν πάντα κινητικά. Η Ελληνική ιντελιγκέντσια επίσης. Η Ελλάδα διαχρονικά εξήγαγε ή εισήγαγε σημαντική εργατική δύναμη.

Από τη δεκαετία του 1950 ήδη ο ευρύτερος διεθνής περίγυρος οργανώθηκε πάνω σε ένα όραμα σταθερότητας, δημοκρατίας και ευημερίας, την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Ποιά άλλη άγκυρα μπορούσε να επιζητήσει η Ελλάδα για σταθερότητα και ασφάλεια; Για πενήντα χρόνια τώρα η Ελλάδα ακολούθησε Ευρωπαϊκή πορεία. Ο Καραμανλής του 1978 και ο Σημίτης του 2000 ολοκλήρωσαν αποφασιστικά βήματα σ' αυτή την πορεία. Δέσμευσαν την Ελλάδα στο Ευρωπαϊκό σύστημα. Οι δεσμεύσεις φαίνονταν οριστικές και ανέκκλητες. Αλλά δεν ήσαν. Η κρίση τις κλονίζει. Το Ευρωπαϊκό οικοδόμημα που φάνταζε ως ένα ασφαλές αγκυροβολείο για την μικρή Ελλάδα έχει γίνει τρικυμιάδες και εμπλέκεται σε μείζονες αβεβαιότητες.

Η Ελληνική οικονομία στα τελευταία 60 χρόνια έχει να επιδείξει μεγάλη πρόοδο. Το βιοτικό επίπεδο έχει κάμει άλματα. Η χώρα απόκτησε υποδομές, συσσωρεύσε κεφάλαιο, πέτυχε σημαντικές αυξήσεις στην παραγωγικότητα. Σε όλο το διάστημα των 60 ετών υπήρξαν δύο περίοδοι μεγάλης ανάπτυξης με υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης που ξεπερνούσαν κατά πολύ τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο: οι περίοδοι 1957-72 και 1998-2005. Και οι δύο αυτές περίοδοι είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό: ήσαν περίοδοι νομισματικής και οικονομικής σταθερότητας.

Είχαν όμως και μία μεγάλη διαφορά που είναι πιστεύω εμβληματική: στην δεκαετία του 1960 για πρώτη φορά η βιομηχανία έγινε ο πρωτοπόρος εξαγωγέας στην Ελληνική οικονομία. Στην ύστερη περίοδο ανάπτυξης, 1998-2005, πρωτοπόρος εξαγωγέας έγινε ο χρηματοοικονομικός τομέας. Το κύριο είδος που η Ελλάδα πωλούσε στο εξωτερικό ήταν, εκτός και από τραπεζικές υπηρεσίες, χρηματοοικονομικοί τίτλοι: ομολογίες και μετοχές. Το 2008 – το έτος έναρξης των παθών – περίπου τα δύο τρίτα του πελώριου Ελληνικού δημοσίου χρέους (χονδρικά 200 δις) είχαν αγοράσθει από επενδυτές του εξωτερικού. Το αμέσως προηγούμενο έτος, το ανέφελον 2007, η μισή περίπου κεφαλαιοποίηση του Ελληνικού χρηματιστηρίου (χονδρικά 100 δις) ανήκε επίσης σε ξένους. Η Ελλάδα δηλαδή, έχοντας αποκτήσει το (ανέλπιστον σε άλλες εποχές) συγκριτικό πλεονέκτημα της αξιοπιστίας, το εξαργύρωσε πουλώντας αφειδώς τίτλους. Χρειάζεται να εμπνέεις εμπιστοσύνη για να πουλάς τίτλους. Όταν όμως διαρρηγνύεται η εμπιστοσύνη καταρρέει ταχύτατα και κάθε συγκριτικό πλεονέκτημα. Μόνο που βέβαια όταν έχεις πουλήσει τίτλους χρέους, σου μένουν οι υποχρεώσεις για τόκους και χρεωλύσια... Αυτή είναι η απλή εξήγηση του γεγονότος ότι η κρίση στην Ελλάδα, όπως τη βιώνουμε καθημερινά δεν είναι θεμελιωδώς ούτε κρίση ζήτησης ούτε κρίση προσφοράς, όπως μερικοί ισχυρίζονται. Είναι πρωταρχικά κρίση χρηματοδότησης. Η χώρα βρίσκεται σε καθεστώς διεθνούς χρηματοδοτικού αποκλεισμού. Από τον αποκλεισμό αυτό απορρέουν όλα τα άλλα: εσωτερική κρίση ρευστότητας, περικοπές στα εισοδήματα και τη ζήτηση, ύφεση, ανεργία.

Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο είναι κρισιμότερος σήμερα ο χειρισμός του χρέους. Ο χειρισμός αυτός έχει δύο αλληλένδετες όψεις: Μία όψη είναι η άμεση ελάφρυνση των υποχρεώσεων του εξουθενωμένου Ελληνικού δημοσίου. Η άλλη όψη είναι η ικανότητα της Ελλάδας να προσφεύγει σε διεθνή χρηματοδότηση στο μέλλον. Ο χειρισμός του χρέους λοιπόν μπορεί να επηρεάσει αυτές τις δύο όψεις με διάφορους τρόπους, αλλά πρέπει να τις εξισορροπήσει. Ενα συναινετικό κούρεμα προσφέρει μικρότερη ελάφρυνση από ότι μία μονομερής στάση πληρωμών. Η δεύτερη όμως θα σφραγίσει για πολύ μεγαλύτερο διάστημα τις διαύλους μελλοντικής χρηματοδότησης. Θα θυσιάσει το μέλλον στην αμεσότερη ανακούφιση του παρόντος.

Ο χρηματοδοτικός αποκλεισμός έχει αρθεί μέχρι τώρα με το πρώτο δάνειο του Μνημονίου και τις προεξοφλήσεις της ΕΚΤ. Θα συνεχίσει να αίρεται με την νέα δανειακή σύμβαση. Οι συμβάσεις αυτές αποτελούν προϋπόθεση για την παραμονή της χώρας στο ευρώ. Χωρίς αυτές ο αποκλεισμός θα γίνει απόλυτος και η χώρα θα επιζηήσει μόνον κατασκευάζοντας και πάλι εθνικό νόμισμα.

Επειδή πολλοί οικονομολόγοι προβάλλουν αυτή την πορεία όχι ως καταναγκαστική λύση αλλά ως βέλτιστη επιλογή που πρέπει να γίνει τώρα, σημειώνω ότι διαφωνώ με αυτή την άποψη για τέσσερεις λόγους:

Πρώτος, μία επιστροφή σε εθνικό νόμισμα θα επανεισάγει τον συναλλαγματικό κίνδυνο στις δοσοληψίες με την Ελλάδα. Αρα θα έχουμε μία γενικευμένη αύξηση στο κόστος κεφαλαίου που μπορεί να αποδειχθεί πολύ μεγάλη.

Δεύτερος, θα επανέλθει δριμύτατος ο κίνδυνος του υψηλού πληθωρισμού. Η πίεση της κοινωνίας για παροχές, αποκατάσταση αδικιών και νομισματική χρηματοδότηση χρεών θα είναι τεράστια και θα προστεθεί στην προφανή ανάγκη για υποτίμηση.

Τρίτος, η νεοαποκτημένη ικανότητα νομισματικής πολιτικής μπορεί να δώσει νέα πνοή ζωής σε ένα ετοιμοθάνατο πελατειακό πολιτικό σύστημα, λόγω της διάνοιξης νέων δυνατοτήτων παροχών.

Τέταρτος, είναι σχεδόν αδύνατη η μετάβαση σε εθνικό νόμισμα χωρίς κρατικοποίηση των τραπεζών. Το τι θα σημαίνει αυτό θα εξαρτηθεί από ποιά ποιότητα κράτους θα προκύψει. Αν, όπως υποθέτω, αναβιώσει δριμύτερο το πελατειακό κράτος, η κρατικοποίηση των τραπεζών θα κλείσει αναπτυξιακές διεξόδους. Αν πάλι γίνει δυνατή μία μεγάλη μεταρρύθμιση του κράτους, τότε μπορεί η κρατική κηδεμονία να αποδειχθεί επωφελέστερη.

Πέμπτος, η πελωρια ανακατανομή που θα πραγματοποιηθεί εν μια νυκτί υπέρ όσων διακρατούν αποταμιεύσεις σε ευρώ στο εξωτερικό, όταν και αν τελικά η Ελλάδα μεταβεί σε 'νέα δραχμή'.

Εφθασα όμως στην τελική μου αλλά κεντρική επισήμανση: την μεταρρύθμιση του κράτους. Πριν είκοσι χρόνια και με ευκαιρία την συνθήκη του Μάαστριχτ εγραφα ότι όρος επιτυχίας για την Ελλάδα στην τότε νέα Ευρωπαϊκή πραγματικότητα ήταν να μεταρρυθμισθεί το κράτος σε ένα ανταγωνιστικό μόνρφωμα. Ενα κράτος δηλαδή που θα γινόταν ο πυλώνας και ο ζωοδότης για την άνοδο της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας παρέχοντας σύγχρονα δημόσια αγαθά, συντονισμό, επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Οι απαιτήσεις αυτές δεν ευωδόθηκαν ποτέ, παρά τις προσπάθειες σωφρόνων πολιτικών. Το κράτος προστάτευσε σε τελική ανάλυση την παραοικονομία, την παραγωγή μη-εμπορεύσιμων υπηρεσιών στο εσωτερικό της χώρας, την φοροδιαφυγή, την καθίζηση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, υγείας και παιδείας. Απέκτησε το περιθώριο να το κάνει εξαγοντας, όπως είπα στην αρχή, τίτλους και αποκτώντας τεράστια χρέη. Το δημόσιο χρέος είναι η άλλη όψη της μη-μεταρρύθμισης, τη μη-εξυγίανσης του δημοσιονομικού συστήματος.

Χωρίς μεταρρύθμιση του κράτους δεν υπάρχει περίπτωση να αποκτήσουμε ανταγωνιστική οικονομία στην σύγχρονη παγκοσμιότητα σε όποιο νόμισμα και αν καταλήξουμε.

Η μεταρρύθμιση όμως θέλει χρόνο, συντονισμό και συνέχεια. Ιδού λοιπόν το πιο ουσιώδες ερώτημα για μένα: Θα είναι ευκολότερη η μεταρρύθμιση έξω από το ευρώ και ίσως έξω από την Ένωση; Θα είναι ευκολότερη η μεταρρύθμιση σε ένα περιβάλλον όπου οι αβεβαιότητες και οι κίνδυνοι θα πολλαπλασιασθούν; Θα είναι ευκολότερη η μεταρρύθμιση έξω από ένα, έστω ελλειπές αλλά πάντως οργανωμένο Ευρωπαϊκό σύστημα σχέσεων, όταν η χώρα θα αναζητά εναγωνίως νέους στρατηγικούς συμμάχους και θα υπόκειται συνεχώς σε αστάθμητους εκβιασμούς από τους ισχυρούς του πλανήτη; Η δική μου απάντηση είναι κατηγορηματικά όχι.

Η Ευρώπη βέβαια περνά σήμερα την χειρότερη συγκυρία από την ίδρυσή της. Κυριαρχείται από μία Γερμανία που εναγωνίως προσπαθεί να διατηρήσει το τριπλό Α της πιστοληπτικής της ικανότητας και το κάνει με μία πεισματική προσκόλληση σε εμφανώς εσφαλμένες ιδέες και συνταγές. Προχθές έγινε μία εκδήλωση εδώ στην Αθήνα για το τέταρτο Ραϊχ και υποθέτω ότι το πλαίσιο συζήτησης ήταν η αναβίωση της ισχυρής Γερμανίας και της ιδέας της Γερμανοκρατούμενης Ευρώπης. Αυτή η αντίληψη διαπράττει μεγάλο σφάλμα στην ανάγνωση των καταστάσεων. Η Γερμανία είναι στην πραγματικότητα υποχείρια των αγορών. Και πασχίζει να διατηρήσει την δική της ικανότητα χρηματοδότησης, το δικό της τριπλό Α, απέναντι στις αγορές διαπραγματευόμενη την δημοσιονομική πειθαρχία του πάσχοντος Ευρωπαϊκού Νότου. Ενός Νότου που κλειδώθηκε στο σύστημα των σταθερών ισοτιμιών και που χρησιμοποίησε τις εύκολες διεθνείς πιστώσεις για να επιβιώσει και να αναπτυχθεί με τρόπο ομολογουμένως μη παραγωγικό.

Το ιστορικό αίτημα λοιπόν είναι αίτημα πολλαπλής μεταρρύθμισης της Ελλάδας, του Νότου, ολόκληρης της Ευρώπης.

Πολλοί και από πολλά χρόνια επισήμαιναν την ατέλεια της Νομισματικής Ένωσης που αποζητούσε δημοσιονομική ολοκλήρωση. Αυτό όμως που σήμερα προτείνεται από τη Σύνοδο της 8^{ης} Δεκεμβρίου δεν είναι καν βήμα δημοσιονομικής ολοκλήρωσης αλλά ένα από τα προλεγόμενά της, το οποίο εμπεριείχε ούτως ή άλλως και η συνθήκη Μαστριχτ: κανόνες δημοσιονομικής πειθαρχίας. Ολοκλήρωση σημαίνει κοινή φορολογική πολιτική και κοινή πολιτική δαπανών. Σημαίνει μεταβιβάσεις και συντονισμένες αντικυκλικές πολιτικές στα πεδία της νομισματικής και της δημοσιονομικής διαχείρισης. Σημαίνει πανευρωπαϊκό πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων που θα ανανεώσουν την παραγωγική ικανότητα ολόκληρης της Ευρώπης. Σημαίνει τέλος και κυρίως ένα ισχυρό Ευρωπαϊκό δημοσιονομικό υποκείμενο που θα αποτελεί ικανό αντίβαρο στις αγορές σε αντίθεση με την σημερινή κατακερματισμένη εικόνα των Ευρωπαϊκών κρατών που υποβαθμίζονται πιστοληπτικά το ένα μετά το άλλο. Όλα αυτά η Σύνοδος της 8^{ης} Δεκεμβρίου τα άφησε για ένα αβέβαιο μέλλον.

Η ατζέντα των μεταρρυθμίσεων είναι ακόμη προοπτική, όχι πράξη.